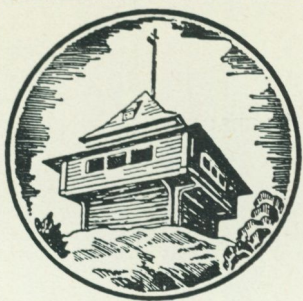

FATABUREN

Nordiska museets och Skansens årsbok

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1965

Redaktion:

GÖSTA BERG · HANS HANSSON

SAM OWEN JANSSON · MARSHALL LAGERQUIST

Redaktör: Marshall Lagerquist

Omslagets färgbild visar några delar av den stora polykroma servis med släktens Grills vapen, vilken på beställning utfördes i Kina omkring 1740, troligen efter förlagor av Christian Precht. Servisen har 1964 förvärvats till Nordiska museet. Se vidare härom Erik Andréns uppsats i denna årsbok.

The colour picture on the cover shows some of the pieces from the large Chinese porcelain service decorated with the Grill family coat-of-arms which was acquired by the Nordic Museum in 1964. This service was ordered from China in about 1740, and was probably designed by Christian Precht. See also Erik Andréns article in this year book.

Tryckt hos Boktryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1965
Klichéerna från Grohmann & Eichelberg AB, Stockholm

Hos Sotheby & Co. i London såldes på offentlig auktion de första dagarna i juli 1963 The Hon. Mrs Nellie Ionides samling av kinesiskt porslin. I katalogen förtecknades i ett och samma utrop två skålar av ett slag som i Sverige brukar gå under benämningen ostindiskt porslin eller kompaniporslin. En av dessa var från svensk synpunkt av särskilt intresse med hänsyn till att den på utsidan var dekorerad med bl. a. en medaljliknande bild av Karl XII med omskriften CAROLVS XII SVEC·GOT· & VAND· REX· samt på motsatta sidan svenska lilla riksvapnets tre kronor. Genom förmedling av en antikvitetshandlare i Stockholm förvärfvade Samfundet Nordiska museets Vänner denna skål; den andra, som för Nordiska museet var helt ointressant, behölls av förmedlaren. Priset för de båda skålarna tillsammans var 100 pund.

Sothebys expert hade i katalogen beskrivit skålen med Karl XII:s bild som dekorerad i famille verte-stil, beteckningen med rätta satt inom citationstecken, med inslag av röd emalj jämte framställningar av "the Hundred Antiques".¹ Tidsbestämningen var gjord till Ch'ien Lung (1736—1796), mot vilken datering ingen invändning kan resas. — Skålens diameter i brädden är 22,7 cm och höjden 10 cm.

Ett studium av porslinet som sådant uppenbarar, att detta är av mindre god kvalitet; utförandet är sämre än vad man vanligtvis finner hos kinesiskt 1700-talsporslin avsett för den europeiska marknaden. Som samlarobjekt är också skålen föga attraktiv, eftersom den är spräckt och lagad. I den av allt att döma mycket kräsna Mrs Ionides ägo har den väl kommit som ett kuriosum. I Nordiska museets samlingar har den emellertid ett värde långt därutöver.

I dekoren tycker man sig i betraktande av dess heterogena ka-

raktär kunna urskilja tvenne tillkomstillfällen, dock med högst några få års tidsintervall. I Chin-te chen i provinsen Kiangsi, där den kejserliga fabriken var belägen, har först — sannolikt omkring 1700-talets mitt — för export gjorts en vit skål med sparsam dekorerings i sepia, rött och guld, framställande dels med ganska illusionistisk verkan en damm med fyra guldfiskar — två röda, en i sepia med rödkonturerade buk fjäll och en i guld — i skålens botten, dels en dubblerad komposition av bord, taburett, målningsrullar och fjäderpennor i urnor, upprullad landskapsmålning, snäcka m.m. på utsidan (the Hundred Antiques).

I detta exportfärdiga skick har skålen jämte annat liknande gods förts till Kanton som lagervara. En superkargör i något av de europeiska ostindiska kompaniernas tjänst har till fullföljande av en kommission från hemlandet valt ut just denna skål för efterdekorerings, som sedan utförts i någon av de kantonesiska verkstäderna. Målaren har, då han gått till verket, haft i åtanke vissa direktiv beträffande den florala utsmyckningen och bredvid sig på arbetsbordet haft liggande förlagor till Karl XII:s-medaljongen och det svenska riksvapnets tre kronor. Förutom svart, sepia och guld har han använt sig av emaljfärger i blått, gult, grönt och rött. Sex körsbärsblommor har han låtit falla ned i fiskdammen, han har försett mynningen in- och utvändigt med en bård samt fyllt utsidans ännu odekorerade ytor med dels en stiliserad blomsterkorg, som har de heraldiskt korrekt tecknade tre kronorna i guld med röda konturer mot blå botten, dels visavi denna komposition medaljongen, flankerad av en lotusranka av samma slag som väller ut ur korgen. Mot ett intrikat, så gott som ytäckande lotusmönster i guld tecknar sig i sepia den svenske hjältekonungens bröstbild med ansiktet i profil. Den inledningsvis angivna omskriften står i guld mot blå bakgrund. Förvånansvärt är, att dess bokstäver är graverade och grundade med ett bladguld av annan kulör än det på skålen i övrigt förekommande guldet. Detta förhållande ger anledning förmoda att omskriften tillkommit senare och någonstades i Europa. — Efterbränningen av porslinet i Kanton har varit otillfredsställande, vilket med tiden lett till betydande bortfall av emaljfärgerna.

För en svensk kulturhistoriker är det naturligtvis lockande att

Ostindisk skål dekorerad med bl. a. ett medaljongporträtt av Karl XII och det svenska riksvapnets tre kronor. Ch'ien Lung (1736—1796). Sannolikt från 1700-talets mitt.

Den kinesiske målaren, troligen verksam i Kanton, har på blomsterkorgen komponerat in det svenska riksvapnets tre kronor målade i guld på blå botten.

Ursprungligen har skålens utsida varit dekorerad endast med två lika framställningar av attribut hänförande sig till målarkonsten (the Hundred Antiques).

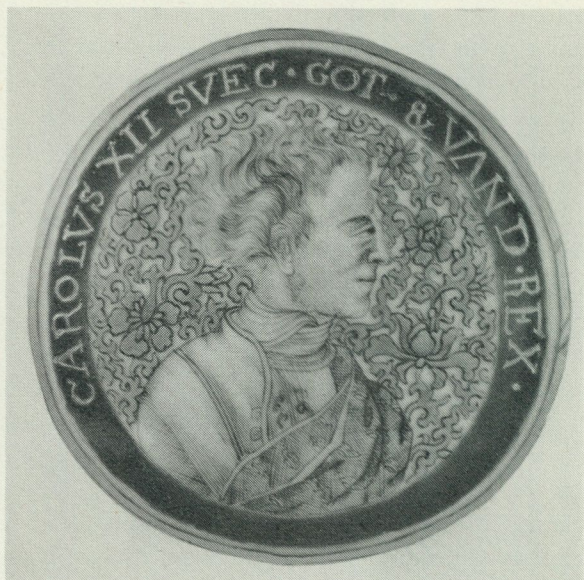
Till skålens ursprungliga, sparsamma dekorerings hör denna återgivning av en gulfiskdamm. Körsbärsblommorna i dammen liksom bården är en senare komplettering.

söka utforska anledningen till att en kinesisk skål försetts med bilden av Karl XII minst en mansålder efter dennes död och därtill riksvapnets tre kronor samt vidare de omedelbara förebilder, som satts i kinesens hand.

Skålens antecedentia före Mrs Ionides förvärv tycks vara okända, och någon annan anknytning till Sverige än förekomsten av kungabilden och rikssymbolen kan icke påvisas. Hade det exempelvis funnits en svensk ostindiefarare eller ett svenskt skepp överhuvudtaget med namnet Carolus Rex under kejsar Ch'ien Lungs regeringstid, vilket emellertid icke är fallet, skulle man med visst fog kunna gissa på ett svenskt initiativ — ett representativt föremål för en skeppskaptens kajuta.

Karl XII:s lysande segrar på slagfälten fyllde samtiden med den största beundran. Han blev på en gång Europas idol, och skildringarna av hans fälttåg lästes över en hel kontinent. I ännu högre grad blev detta fallet, sedan Voltaire 1731 givit ut sin "Histoire de Charles XII", spridd i otaliga upplagor och översatt till många språk — till och med arabiska. Jöran Nordbergs 1740 utgivna "Konung Karl XII:s historia", som kort därefter utkom även i tysk och fransk översättning, har likaså bidragit till att hålla det internationella intresset vid makt kring kungens person långt in på 1700-talets senare hälft. Sannolikt är det en av Voltaire entusiasmerad Karl XII:s-beundrare som beställt skålen, och denne kan följaktligen sökas var som helst i Europa. Uppspårandet av denne okände är likväl i brist på ledtrådar ett alldeles hopplöst företag.

Kungens bröstbild på skålen är till sin typ omisskänneligt ett medaljporträtt. Förebilden är därför i första hand att söka bland mängden av Karl XII:s-medaljer, slagna både före och efter hans död såväl här i Sverige som på kontinenten. Härvidlag kan blott två sådana komma i fråga, nämligen Bengt Richters Dünamedalj från 1702 och Johan Karl Hedlingers s. k. dödsmedalj från 1718, båda praktiskt taget lika så när som på storleken. Deras adverser har likväl andra omskrifter än den på skålens medaljong. Det är emellertid icke något exemplar av dessa som den kantonesiske målaren haft för ögonen utan ett kopparstick. Med penseln eller pennan har denne nämligen modellerat anletsdragen på samma

Karl XII:s porträtt på den ostindiska skålen, målat med sticket på motstående sida som förebild. Bakgrunden utgöres i stället för skraffering av ett lotusmönster i guld med röda konturer. Den graverade omskriften står i guld på blå botten.

sätt som kopparstickaren, när denne arbetar i punktmaner. Med detta konstaterande öppnar sig ett till synes oändligt fält för vidare efterforskningar.

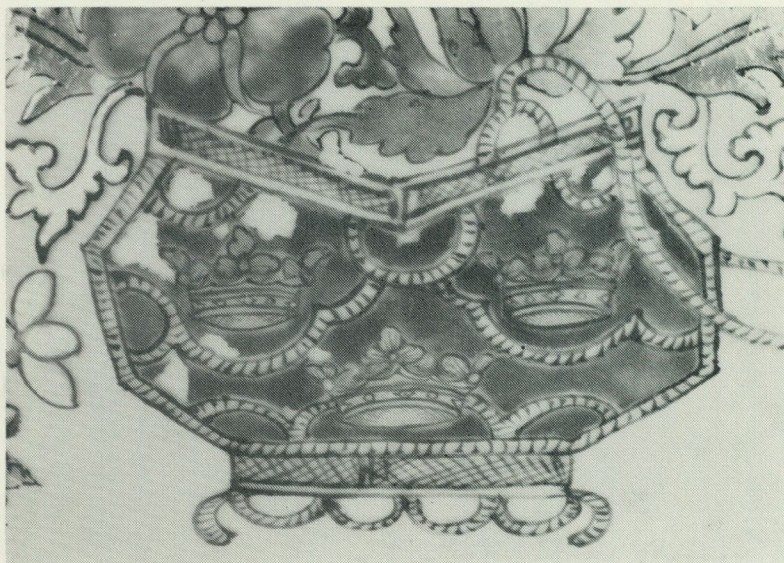
Ett systematiskt sökande efter den direkta förebilden bör förnuftsmässigt börja med Voltaires "Histoire", som i ett större offentligt bibliotek upptar ett överväldigande antal hyllmeter. Mödornas resultat blir dock negativt; vad man finner är vanligen en och samma karikatyrmässiga bild av kungen i helfigur som titelplansch, aldrig ett medaljporträtt.² Lika nedslående är forskandet i Nordbergs verk. Där förekommer visserligen åtskilliga återgivningar av medaljer, men ingen av dessa återgår på Richters eller Hedlingers. Man har då att söka sig tillbaka till Voltaires tryckta källor. Äntligen! Det kopparstick (här reproducerat) som kantonesen fått sig tillsänt för att arbeta efter återfinnes — i detalj troget återgivet på skålen men delvis översatt i färg — som titelplansch i Jean-Léonor le Gallois sieur de Grimarests

Förebilden till Karl XII:s porträtt på den ostindiska skålen. Kopparstick av Charles Simonneau d. ä. i Paris från något av åren 1702—1705, använt som titelplansch i ett år 1705 utgivet arbete om Karl XII:s fälttåg av J.-L. de Grimarest.

”Les campagnes de Charles XII, roi de Suède”, en bok som utgavs 1705 i Paris med franskt kungligt privilegium och försågs med vederbörligt imprimatur.³ Utgivningsåret eliminerar omedelbart tanken på ett stick efter Hedlingers medalj som förlaga, och kvar står Dünamedaljen som den enda möjliga. Högst tre år har således förflutit mellan tillkomsten av medaljen och sticket.

Titelplanschens stick är tydligt signerat ”C. Simonneau maj. delin. et sculpsit”.⁴ Charles Simonneau (1645—1728), som av signaturen att döma själv kallade sig den äldre för att icke förblandas med sin yngre broder Louis, var en av sin tids mest framstående kopparstickare i Paris. Han innehade titeln graveur desinateur ordinaire de cabinet du roi. Observera att signaturen innehåller uppgiften om att konstnären icke blott stuckit porträttet i koppar utan även tecknat det. Vilka slutsatser kan man tillåta sig att draga härav? Det torde inte vara alltför djärvt att påstå, att Simonneau arbetat direkt efter Richters nyligen slagna medalj

Det svenska riksvapnets tre kronor är inkomponerade i den blomsterkorg, som är målad på den ostindiska skålens sida. Kronorna står i guld med röda konturer på blå botten.

och att någon på begäran av honom eller av bokens författare lämnat text till omskriften för detta särskilda ändamål. Den speciella utformningen av Karl XII:s titulatur på stickets medaljbild förekommer nämligen icke på Dünamedaljen och icke heller på någon tidigare Karl XII:s-medalj. Denne någon måste ha varit Daniel Cronström, svensk resident vid franska hovet 1702 och följande år e. o. envoyé i Paris, en man med talrika vänner i de parisiska konstnärskretsarna och en ivrig befrämjare av de konstnärliga förbindelserna mellan Frankrike och Sverige. Ett starkt stöd för antagandet skänker det faktum att Cronström var personligen bekant med Simonneau genom att han engagerat denne i arbetet med att sticka Nikodemus Tessin d.ä:s byggnadsprojekt i koppar. Cronström hade också aktivt tagit del i tillkomsten av Dünamedaljen genom att låta fransmannen Sébastien Le Clerc utföra ett antal skisser till medaljens revers.⁵

Grimarests bok om Karl XII:s fälttåg — eller sannolikare dess

utrivna titelplansch — har således sänts till Kina med en ostin-diefarare flera årtionden efter dess offentliggörande jämte en teckning eller ett stick med det svenska lilla riksvapnet. Varifrån förebilden till de tre heraldiska kronorna i sin tur hämtats torde ligga utanför varje möjlighet att precisera, eftersom de uppträder i många sammanhang, som även för en främling varit lätta att finna. Direktiven till den kinesiske målaren att sätta tre kronor i guld på blå botten och att forma kronan i triangelns spets större än de två övre i horisontalled inger tanken, att än en gång en initierad svensk i diplomatisk mission gripit in.

Marshall Lagerquist

NOTER

¹ Ur C. A. S. Williams "Outlines of chinese symbolism" (Peiping 1931, sid. 194) citeras: "The group known as the hundred (i.e. sundry or various) antiques is a miscellaneous or general collection of emblematic forms comprising the Eight Treasures, the Four Treasures, the symbols of the four fine arts, music, chess, calligraphy and painting, together with numerous conventional representations of sacrificial vessels, flowers, animals etc; or any small-decorative motives which do not fall under any particular classification".

² I en upplaga, utgiven i Amsterdam 1741, förekommer på titelsidan i ett exemplar i Kungl. Biblioteket i Stockholm ett av svensken Elias Brenner 1709 utfört kopparstick efter Richters medalj men med annorlunda omskrift än den som förekommer på den kinesiska skålen. Detta stick visar sig därtill vara urklippt och senare inklistrat över titelsidans vignett.

³ En ny upplaga på franska utkom samma år hos Guillaume de Voys i Haag, varefter hos denne följde ytterligare tre delar av samme författare under åren 1707, 1708 och 1711. En ny upplaga av del 1 och 2 utgavs av denne tryckare 1707. Ännu en upplaga framlade de Voys med början 1708. Del 1 och 2 av Grimarests arbete utgavs på franska, måhända som piratupplaga, även 1707 med den kufiska ursprungsbeteckningen "A Stokolm, Chez Baltazar Lancelot à la Victoire". På tyska utgavs en första upplaga 1706—1707 i två delar och en andra, omfattande tre delar, under åren 1707—1709. Se vidare följande not.

⁴ De i föregående not omtalade upplagorna och deras delar är samtliga försedda med en och samma medaljbild av Karl XII som titelplansch men av andra stickare reproducerade efter originalupplagans. Sticket i Haagupplagorna bär en signatur, som till följd av att några bokstäver är med eller utan avsikt korrumpierade, icke kan uttydas. "Piratupplagans" stick saknar signatur. I de tyska upplagorna är ett osignerat medaljporträtt efter Simonneau inskrivet i ett konträrt skrafferat, kvadratisk fält. — Det kan i sammanhanget vara likgiltigt, vilken av dessa titelplanscher som sänts till Kina, men påtagliga, detaljmässiga likheter mellan Simonneaus eget stick och den kinesiske målarens översättning talar för ett direkt sammanhang.

⁵ Se artikeln David Cronström i Svenskt biografiskt lexikon och Stenström, S., Arvid Karlsteen, hans liv och verk, Göteborg 1944, s. 99 ff. — Cronströms förbindelser med Simonneau framgår ur Tessin—Cronströmska korrespondensen 1693—1718, publicerad i Nationalmusei skriftserie 10, 1964.

Författaren är angelägen att här få uttala sin tacksamhet gentemot två kolleger för givande diskussioner i samband med tillkomsten av denna uppsats, nämligen fil. dr Nils Ludvig Rasmusson, Kungl. Myntkabinetet, och fil. lic. Jan Wirgin, Östasiatiska museet.

SUMMARY

Charles XII in China

The Friends of the Nordic Museum Society have presented an eighteenth century Chinese porcelain bowl to the museum. Among the bowl's many decorations are pictures of Charles XII, the Swedish king, and the Swedish coat-of-arms, showing the three crowns. The bowl belonged to The Hon. Mrs Nellie Ionides, and was put up for auction at Sotheby's in London in July, 1963. The author shows that the source for the picture of Charles XII is the frontispiece of "Les campagnes de Charles XII, roi de Suède" by J.-L. le Gallois sieur de Grimarest (Paris 1705). This is printed from a copper engraving by Charles Simonneau, who used as a model the well-known medallion by Bengt Richter, which was struck in 1702 to commemorate Charles XII's crossing of the Düna (see the article in "Fataburen" for 1963). The bowl was probably made in the middle of the eighteenth century in the Ch'ien Lung porcelain factory in Chin-te chen. It was stored for several years in Canton while awaiting export to Europe and then additions were made to the original decorations. It was then that Charles XII's picture, among other things, was added. The engraved text CAROLUS XII etc. seems to have been added even later, perhaps not until the bowl arrived in Europe, but even this text has been copied from Simonneau's frontispiece.